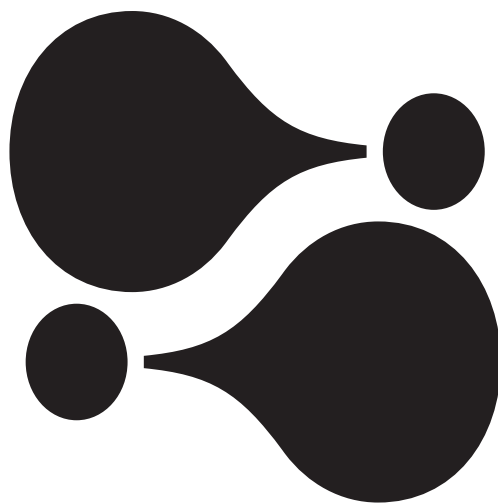

Àfrica: descolonitzar el coneixement

Un matí amb
Oyèrónké Oyewùmí

Propostes per treballar a l'aula

Índex

Sobre Oyèrónké Oyewùmí	3
Activitat 1	
Definicions i conceptes	5
Activitat 2	
Injustícies epistèmiques	7
Activitat 3	
L'experiència d'Oyewùmí amb la colonialitat del saber	9
Activitat 4	
Les categories socials són històriques	12
Bibliografia	14

Sobre Oyèrónké Oyewùmí

Oyèrónké Oyewùmí (Ogbomosho, 1973) és professora de sociologia a la Stony Brook University (Nova York). És llicenciada per la Universitat d'Ibadan (Nigèria) i té un postgrau en sociologia per la University of California. Preocupada per la preeminència de la mirada occidental a les ciències socials africanes, s'ha centrat a investigar les qüestions de gènere des d'una perspectiva que té present la mirada africana i el seu conflicte persistent amb l'acadèmia i el feminisme occidentals.

Oyèrónké Oyewùmí

És una de les veus més reconegudes i polèmiques dels corrents postcolonials i decolonials del feminisme. El 2021 va ser premiada amb l'Africanist Award de l'African Studies Association. És autora de múltiples obres acadèmiques, com ara *African Women and Feminism: Reflecting on the Politics of Sisterhood* (2003), *African Gender Studies* (2005), *Gender Epistemologies in Africa: Gendering Traditions, Spaces* (2010) i *What Gender is Motherhood? Changing Yorùbá Ideals of Power, Procreation and Identity in the Age of Modernity* (2016). Oyewùmí examina com la tendència universalista del món acadèmic distorsiona la nostra comprensió de les cultures africanes, especialment en relació amb la raça i el gènere, la materialitat anatòmica i la visualitat científica, i amb com l'èmfasi occidental en la genitalitat porta a exagerar les diferències entre homes i dones.

El seu llibre més cèlebre és *The Invention of Women: Making an African Sense of Western Gender Discourses* (1997), traduït al castellà amb el títol *La invención de las mujeres: Una perspectiva africana sobre los discursos occidentales del género* (Ediciones En la Frontera, 2017, i Virus, 2023). En aquest llibre sosté que el gènere binari és una imposició del colonialisme, més concretament de les doctrines occidentals del determinisme biològic. Oyewùmí explica com i per què es va implementar la categoria occidental de «gènere» en la societat ioruba del sud-oest de Nigèria (colonitzada pels britànics entre 1862 i 1950) i de quina manera aquesta categoria social es va constituir com a fonamental en la investigació acadèmica sobre aquesta societat.

Per demostrar-ho, examina la cultura ioruba —la seva pròpia cultura. En analitzar la llengua ioruba, la sociòloga observa que, abans de la colonització britànica, la cultura ioruba es basava en la senioritat com a principi bàsic de l'organització social, i no en el gènere. El món ioruba, sense gèneres marcats ni en la llengua ni en la seva visió del món, va topiar amb un món carregat de gènere, el dels colonitzadors europeus, que van imposar la seva forma d'entendre el món, marcada per la preeminència del cos biològic.

Activitat 1

Definicions i conceptes

Relaciona els següents conceptes amb les seves definicions¹:

¹
Solucions: 1-a, 2-d,
3-e, 4-b, 5-c, 6-f.

—
Conceptes:

1 - Colonialitat del saber	4 - Paradoxa de l'observador ²
2 - Eurocentrisme	5 - Epistemologia
3 - Categories socials	6 - Epistemicidi

—
Definicions:

- [a] És una idea que explica com el coneixement acadèmic es crea principalment a Europa i als Estats Units (nord global), des d'on es decideix què es considera coneixement vàlid. Això fa que les persones d'aquests llocs tinguin més poder per definir i estudiar tant la seva pròpia cultura com la resta del món. A conseqüència d'això, les perspectives i coneixements d'altres regions sovint són ignorats o considerats menys importants.
- [b] En les ciències socials —així com en física i física experimental— fa referència a una situació en què el fenomen observat es veu influït per la presència i els biaixos cognitius de l'observador o investigador.
- [c] Reflexió col·lectiva sobre què és el coneixement, quin valor té i quin lloc ocupa en les nostres vides i en la societat.
- [d] Terme que engloba l'actitud de jutjar o estudiar qualsevol fenomen des de l'òptica europea, en especial els esdeveniments històrics, els costums i els valors d'altres pobles. El biaix cultural eurocèntric es remunta a les elits del Renaixement.

²
Com a exemple de la paradoxa de l'observador a les ciències socials, Oyewùmí explica com la investigadora Molarra Ogundipe, que va estudiar en una universitat occidental, aplica a la seva recerca un seguit de prejudicis i biaixos de gènere i classe que provenen del seu bagatge acadèmic. Oyewùmí afirma que «Ogundipe opera com a vector de les normes occidentals de gènere injectant-les en el seu estudi. [...] Ogundipe ha transferit el problema del prejudici sexual, de l'idioma i de la societat anglesa als seus subjectes d'estudi» (Oyewùmí, 2023, 331-332). Això vol dir que, tot i que Ogundipe intenta estudiar una cultura diferent de manera objectiva, els seus propis valors i creences influeixen la seva feina.

Àfrica: descolonitzar el coneixement

- [e] Són les classificacions que s'utilitzen per visualitzar i organitzar les persones segons el sexe, el gènere, la sexualitat, la raça i la classe social. Aquestes categories, d'origen europeu, són sovint utilitzades per justificar les desigualtats socials, basant-se en la distància de determinats cossos respecte a la norma europea de l'humà (l'home heterosexual blanc i propietari).

- [f] Marginació, jerarquització i destrucció sistemàtica, total o parcial, de sabers i coneixements d'una ètnia o poble originari no occidental.

Activitat 2

Injustícies epistèmiques

Llegeix les definicions següents i contesta les preguntes que trobaràs a continuació.

Quan pensem en la justícia, sovint la relacionem amb coses com qui té diners, drets o accés a oportunitats. T'has plantejat mai que la justícia també té a veure amb el coneixement? No es tracta només de qui té certes coses, sinó també de qui sap què i quin valor donem als seus coneixements. Imagina't que ets a classe i fas una reflexió brillant que ningú no escolta perquè tens un accent estranger o un color de pell més fosc que els altres. Que no se t'escolti i es menyspreï allò que dius en funció de la posició que ocupes a la societat és una injustícia que podem anomenar epistèmica. També ho és una altra situació que és més difícil de detectar: imagina't que sents que no se t'escolta, però no acabes de poder identificar per què. La injustícia epistèmica inclou també la dificultat d'expressar i donar nom a aquesta sensació tant davant dels altres com davant de tu mateixa.

D'injustícies epistèmiques n'hi ha, segons la filòsofa Miranda Fricker, de dos tipus:

Injustícia testimonial.³

Passa quan hi ha un dèficit de credibilitat, és a dir, quan les paraules d'algú no són cregudes o respectades o són directament menyspreades per prejudicis sobre la seva situació social.

Per exemple, l'accent de la persona que parla pot tenir un impacte molt significatiu en la credibilitat que un oient li concedeix; un bon accent en la llengua parlada pot donar-li més credibilitat, mentre que un mal accent pot fer que l'oient desestimi completament les asseveracions que fa.

³
Miranda Fricker,
*Injustícia
epistèmica*
(Barcelona: Herder,
2017), 24

⁴
Ibid., 127.

Injustícia hermenèutica. ⁴

Es dona quan algú no té eines o el llenguatge necessari per expressar i comprendre correctament una experiència personal a causa de la seva posició social. Té a veure amb la possibilitat de l'autoconeixement, és a dir, amb la capacitat que tenim de comprendre allò que ens fa mal.

Per exemple, abans que el moviment #MeToo trenqués massivament el silenci sobre la quotidianitat de les violències sexuals, moltes persones van patir agressions sexuals sense poder expressar i enunciar el dolor que patien.

—

Preguntes:

1. Quina relació hi ha entre la injustícia epistèmica i la posició social?
2. Ets capaç de donar exemples concrets d'injustícies testimonials i hermenèutiques? N'has viscut alguna en primera persona? Comparteix aquests exemples amb la classe perquè puguem identificar almenys dos exemples de cada tipus d'injustícia.
3. Per què diries que és important parlar d'injustícia epistèmica a les escoles?
4. Creus que la injustícia epistèmica pot afectar no només les relacions dins de l'aula, sinó també el contingut que s'ensenya? Hi ha punts de vista o veus que són silenciats en el discurs educatiu?
5. Com poden les xarxes socials influir en la injustícia epistèmica, particularment testimonial? Penses que ajuden a donar veu o que, al contrari, poden amplificar els prejudicis?

Activitat 3

L'experiència d'Oyewùmí amb la colonialitat del saber

En aquests fragments, transcrits d'una entrevista a Oyèrónké Oyewùmí al pòdcast de Radio Web MACBA,⁵ la sociòloga parla de la seva experiència en el món acadèmic occidental i els biaixos eurocèntrics en la producció de coneixement. Llegeix els textos i, després, contesta les preguntes que trobaràs a continuació.

5
També es pot escoltar directament el fragment [d'àudio en anglès](#). La transcripció aquí traduïda i adaptada per a la lectura correspon als minuts 04:16–10:02.

—

Vaig deixar Nigèria a principis dels anys vuitanta per anar a Califòrnia, a la Universitat de Califòrnia a Berkeley, possiblement la universitat pública més gran i reconeguda dels Estats Units. [...] Una de les primeres coses que em va sobtar quan vaig arribar a Berkeley va ser la perplexitat que manifestaven altres estudiants quan els deia que estudiava sociologia: «Així que ets africana, vens de l'Àfrica. Per què estudies sociologia?». I jo preguntava: «Què vols dir?». I em responien: «Oh, hauries de fer antropologia». «Per què...?». I deien que els sociòlegs estudiaven la seva pròpia societat i els antropòlegs estudiaven les altres societats. Més endavant vaig comprendre el que intentaven dir-me: que l'Àfrica és primitiva, i són els antropòlegs els que estudien el que és primitiu. Però jo no ho entenia així, en aquell moment. Simplement deia: «*Voilà!* Soc sociòloga: estudio la meva pròpia societat». Quan vaig anar als Estats Units a fer el doctorat, m'interessava entendre la meva societat, concretament l'impacte de la colonització britànica sobre la configuració de les famílies nigerianes. [...]

Jo m'havia format com a politòloga, però vaig començar sociologia perquè volia centrar-me en alguna cosa relacionada amb la família. Per això em va encantar descobrir, en arribar a Berkeley, que hi havia un camp completament nou anomenat «gènere», els «estudis sobre la dona». Mai n'havia sentit a parlar, així que estava entusiasmada d'haver-me matriculat en el meu primer curs de sociologia del gènere, impartit per una de les expertes mundials.

[...] M'asseia a classe i escoltava totes les afirmacions que es feien sobre les dones: «Les dones són això, les dones són allò, les dones estan subordinades universalment. Històricament, les dones són fràgils, febles». I jo aixecava la mà i deia: «Però de qui parlem...? Jo vinc d'un lloc on aquestes afirmacions no encaixen». I la gent callava un moment, em miraven, i després reprenien la conversa allà on l'havien deixada, com si jo no hagués dit res. Resulta que això no és inusual, perquè molts de nosaltres, especialment les persones anomenades «minories», la gent negra, ho experimentem molt. [...]

Però una de les coses que més em va impactar, i que va influir en el meu llibre [*The Invention of Women*], va ser aquesta idea que en les societats de tot el món la gent exagera les diferències entre homes i dones per mostrar que els homes són superiors i les dones estan per sota seu. Per exemple, quan es tracta del cos, en lloc de centrar-se en el fet que tant els homes com les dones tenen nas i boca, se centren en els genitals i com són de diferents, de manera que exageren la diferència en detriment de la dona, volent demostrar que homes i dones són d'espècies diferents. Aquesta afirmació em va sorprendre, perquè en la meva cultura, la cultura ioruba, no hi ha categories de gènere, almenys en el llenguatge. Els noms no tenen gènere. Els pronoms no tenen gènere. No existeixen les paraules *germà* i *germana*: la teva germana i el teu germà tenen una mateixa categoria. El que és important és si són més grans o més petits que tu. I passa també amb les categories que en anglès traduïm com a *marit* i *muller*. A la cultura ioruba⁶ aquestes categories no són específiques en termes de gènere. Així que em deia: «Almenys pel que fa a l'idioma, el gènere no és rellevant per als ioruba».

Aquest és un bon exemple d'una societat que no exagera la diferència i que ni tan sols esmenta que existeix.

6
El poble ioruba és una de les ètnies més importants de l'Àfrica. Actualment en formen part milions de persones de països com Nigèria (al sud-est del país, epicentre de la cultura ioruba), Togo, Ghana, Sierra Leone i Benín, i d'altres zones de l'Àfrica.

—

Preguntes:

1. Com creus que la posició social d'una persona pot influir en la manera com es valoren les seves paraules i coneixements? Pots identificar algun exemple en el relat d'Oyewùmí que mostri aquesta relació?
2. La paraula *sociologia* prové del llatí *socius* ('aliat, company') i del grec *logos* ('estudi'), mentre que *antropologia* prové del grec *anthropos* ('ésser humà') i *logos* ('estudi'). Què en penses del fet que, tot i aquests orígens etimològics, la sociologia occidental tradicionalment s'hagi centrat sobretot en les societats europees i nord-americanes, mentre que les societats africanes s'hagin estudiat des de l'antropologia? Com creus que es relaciona amb el fet que, com apunta Oyewùmí, l'antropologia estudia el que és «primitiu»?
3. La sociòloga menciona que a classe les seves aportacions sovint eren ignorades. Com relaciones aquesta experiència amb el concepte d'injustícia testimonial treballat a l'activitat 2?
4. Oyewùmí parla de com la cultura ioruba no destaca les diferències de gènere en el llenguatge. Quina conseqüència creus que pot tenir estudiar la seva cultura des de les aportacions teòriques de l'acadèmia occidental?

Activitat 4

Les categories socials són històriques

7
Si es vol, es pot escoltar directament el fragment en [àudio en anglès](#). La transcripció aquí traduïda i adaptada per a la lectura correspon als minuts 31:14-35.08.

Llegeix aquests fragments transcrits a partir del pòdcast de Ràdio Web MACBA,⁷ on la sociòloga Oyèrónké Oyewùmí comenta la qüestió de la construcció històrica de categories socials europees com ara el gènere i la raça, i les compara amb la categoria ioruba de senioritat. Després, contesta les preguntes que trobaràs a continuació.

—

Moltes persones troben encoratjadora la idea que han existit societats [com la ioruba] en les quals les persones no es reconeixien immediatament a través del gènere, en termes de com pensar sobre el món. I crec que això també és rellevant per a l'epistemologia, per a les categories de coneixement, perquè, al cap i a la fi, el gènere té a veure amb la classificació social, amb com es classifica la gent. És a dir, que si algú diu que quan els africans es lleven no es miren a si mateixos i diuen: «Oh, soc negre», la majoria de la gent ho troba evident. Com pots ser negre per tu mateix? El que fa possibles aquestes categories avui dia és la història de la discriminació, la història de l'esclavitud. [...] El meu treball demana a la gent que apliqui aquest mateix tipus de pensament al gènere.

Molts em diuen: «Els éssers humans sempre han fet distincions, així que no et creiem». Sí, pot ser que els éssers humans sempre hagin fet distincions, però preguntem-nos quines distincions feien. Els ioruba feien distincions basades en la senioritat, i la senioritat com a categoria, com a distinció, és diferent del gènere. Recordo que fa anys, en una xerrada que vaig fer, algú em va dir: «Professora Oyewùmí, vostè sempre diu que és democràtica, que és progressista, que està en contra de les jerarquies. Però quan es tracta de la de senioritat, sembla que li encanta».

Així que vaig assenyalar, com a bona sociòloga, que la jerarquia de gènere i les jerarquies racials són rígides. Amb la jerarquia racial, els blancs sempre són a dalt: tant si ets a l'hospital com a casa, ells

sempre són a dalt, i les persones que són a baix sempre hi estan. Passa el mateix amb el gènere. Els homes sempre són a dalt i les dones sempre són a baix. Són jerarquies rígides. Però la jerarquia de senioritat m'agrada perquè no és una jerarquia com a tal. De fet, crec que la paraula per definir-la és, probablement, heterarquia. Per què? Perquè és fluida d'un moment a un altre, el teu lloc en la jerarquia és canviant. Quan sec en una habitació amb el meu germà petit, soc jo la que té aquesta posició superior, entre cometes. Però si a l'habitació hi ha el meu germà gran, soc la petita. En aquest sentit, és fluida. També és fluida pel fet que es tracta d'alternar, de fer torns, i tothom té l'oportunitat de ser a dalt o a baix.

—

Preguntes:

1. Com explica Oyewùmí la diferència entre les jerarquies rígides del gènere i la raça, i la jerarquia de senioritat en les societats ioruba?
2. Per què Oyewùmí pensa que la jerarquia de senioritat és més aviat una heterarquia? Busca la definició d'aquest terme i respon la pregunta amb les teves pròpies paraules.
3. A partir dels plantejaments d'Oyewùmí, podries imaginar altres categories socials amb les quals classificar-nos com a éssers humans? Se t'acut alguna categoria que permeti establir jerarquies més fluides, similar a la de senioritat dels ioruba?

Bibliografia

Fonts principals del dossier

- Oyewùmí, Oyèrónké. *La invención de las mujeres. Una perspectiva africana sobre los discursos occidentales del género*. Barcelona: Virus Editorial, 2023.
- Oyewùmí, Oyèrónké (2004). «Els fonaments eurocèntrics dels conceptes feministes i el repte de l'epistemologia africana». Dones+Àfriques.
<https://www.ozebap.org/dones/continguts/txt/Oyewumi.htm>
- Radio Web MACBA. «Oyèrónké Oyewùmí». Son[í]a #303, 10 de gener de 2020.
<https://rwm.macba.cat/es/podcasts/sonia-303-oyeronke-oyewumi-2/>

Altres recursos del CCCB:

- Hinojo, Àlex. «Àfrica des d'Occident: una mirada esbiaixada». CCCB Lab, 5 de juliol de 2016.
<https://lab.cccb.org/ca/africa-des-doccident-una-mirada-esbiaixada/>
- Moret, Karo. «No soc la teva perifèria». CCCB Lab, 5 de juny de 2018.
<https://lab.cccb.org/ca/no-soc-la-teva-periferia/>

